

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Wybrane zagadnienia wymiaru sprawiedliwości
i statusu sędziów w Niemczech**

adw. dr Justyna Kurek

Prawa podstawowe
Warszawa 2021

Spis treści

I. Wstęp	5
II. Konstytucyjne uwarunkowania pozycji sędziego	7
1. Konstytucyjne uwarunkowania systemu sędowniczego	7
2. Zasada konstytucyjnej niezawisłości	8
3. Zasada impeachmentu	8
III. Sądy federalne	11
1. Federalny Trybunał Sprawiedliwości	11
2. Federalny Trybunał Konstytucyjny	12
3. Federalny Sąd Patentowy	13
4. Federalny Sąd Pracy	14
5. Federalny Sąd Socjalny	14
6. Federalny Trybunał Finansowy	14
7. Federalny Sąd Administracyjny	14
IV. Uwarunkowania służby w ramach wymiaru sprawiedliwości	15
1. Niezawisłość sędziowska	15
2. Zasady <i>incompatibilitas</i>	16
3. Wymogi formalne wobec sędziów zawodowych	17
4. Sędziowie honorowi	20
V. Zasady wykonywania zawodu sędziego	21
1. Powołanie sędziów	21
2. Unieważnienie powołania	22
3. Zwolnienie sędziego ze służby	23
4. Warunki przeniesienia i oddelegowania w ramach służby	25
VI. Zasady zakończenia służby i długoterminowe urlopy	27
1. Zasady nabywania uprawnień emerytalnych	27
2. Urlopy długoterminowe ze względów rodzinnych	28
VII. Reprezentacja środowiska sędziowskiego	31
1. Rady Sędziów (poziom federalny)	31
2. Rada ds. nominacji sędziowskich (poziom federalny)	32

3. Federalny Komitet Personalny	33
4. Reprezentacja sędziowska w krajach związkowych	34
VIII. Sądownictwo w sprawach służbowych	37
1. Federalny Sąd Służby	37
2. Sądownictwo służbowe na poziomie krajowym	38
IX. Zakończenie	41
X. Bibliografia	43

I. Wstęp

Przedmiotem analizy są wybrane zagadnienia dotyczące organizacji wymiaru sprawiedliwości Republiki Federalnej Niemiec (RFN) oraz statusu sędziów. Dla zaprezentowania charakterystyki konieczne jest przedstawienie konstytucyjnych uwarunkowań organizacji wymiaru sprawiedliwości oraz statusu sędziów w RFN. Z uwagi na strukturę państwa sądy niemieckie dzielą się na sądy krajów związkowych oraz sądy federalne – które pełnią funkcję sądów rewizyjnych. Sądy rewizyjne mają swoje siedziby w kilku niemieckich miastach: Karlsruhe, Monachium, Kassel, Lipsku oraz Erfurcie. Ze względu na podział merytoryczny pokrótce przedstawione zostaną zakresy kompetencji siedmiu federalnych trybunałów.

Analizując niemiecką literaturę, można stwierdzić, że występują dwie definicje władzy sądowniczej. Pierwsza z nich ma charakter formalny i identyfikuje wymiar sprawiedliwości z inicjatywą sędziów. Druga akcentuje elementy materialne i pokazuje znaczenie działania sądów – niezależni sędziowie rozstrzygający spory prawne w sposób zobowiązujący dla pozostałych organów państwowych. Wspólnym elementem jest jednak podmiot – czyli niezależni sędziowie, oraz przedmiot – rozstrzyganie sporów prawnych¹.

W niniejszej ekspertyzie przedstawione zostaną ponadto poszczególne kategorie sędziów oraz związane z tym odrębności. Omówiona zostanie ścieżka edukacji, specyfika niemieckich egzaminów zawodowych, a także alternatywne sposoby dojścia do zawodu sędziego. Z uwagi na specyfikę służby publicznej przedstawione zostaną zasady dopuszczające przejście między zawodami oraz przeniesienie sędziego na inne stanowisko w służbie państwa ze względu na interes publiczny. W ekspertyzie odniosę się także do instytucji przejścia w stan spoczynku oraz uprawnień emerytalnych sędziów. Przedstawione zostaną również zasady reprezentacji sędziów w wymiarze sprawiedliwości oraz szczególne regulacje dotyczące sądownictwa dyscyplinarnego.

¹ A. Gil, *Organizacja i funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w Niemczech*, [w:] *Wybrane systemy wymiaru sprawiedliwości na świecie*, red. B. Siwek, D. Michalski, Olsztyn 2020, s. 17 za M. Bożek, *System konstytucyjny Federalnej Republiki Niemiec*, Warszawa 2017, s. 152.

II. Konstytucyjne uwarunkowania pozycji sędziego

W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną uwarunkowania wynikające z konstytucyjnych przepisów prawa niemieckiego, czyli niemieckiej ustawy zasadniczej – *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* (GG)². Omówiona zostanie zasada sędziowskiej niezawisłości oraz jej ramy, a także zasady konstytucyjnej odpowiedzialności (impeachmentu).

1. Konstytucyjne uwarunkowania systemu sądowego

Konstytucyjne uwarunkowania funkcjonowania sądownictwa w Niemczech regulują przepisy niemieckiej ustawy zasadniczej, w szczególności rozdziału IX GG. Zgodnie z art. 92 GG władzę sądowniczą sprawują sędziowie. Należy ona do:

- Federalnego Trybunału Konstytucyjnego³ (*Bundesverfassungsgericht*, BVerfG),
- sądów federalnych oraz
- sądy krajów związkowych.

Niemiecka ustawa zasadnicza wskazuje, że na poziomie federalnym powołuje się określone sądy jako sądy najwyższe w sprawach finansowych, administracyjnych, socjalnych oraz pracy. Ponadto, zgodnie z przepisami GG, dopuszcza się powołanie sądu federalnego właściwego w sprawach własności przemysłowej oraz federalnych karnych sądów wojskowych (art. 96 GG). Ze względu na historyczne uwarunkowania możliwość funkcjonowania karnych sądów wojskowych jest ograniczona do przypadków obronnościowych, a ich jurysdykcja jest podmiotowo ograniczona do zawodowych żołnierzy w służbie czynnej. Przepisy przewidują ponadto możliwość utworzenia sądów federalnych właściwych w sprawach pracowników służby publicznej (art. 96 § 4 GG).

W Niemczech na poziomie federalnym funkcjonują obecnie:

- Federalny Trybunał Sprawiedliwości⁴ z siedzibą w Karlsruhe (*Bundesgerichtshof*, BGH) – jako najwyższy sąd odwoławczy,

² Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland w brzmieniu publikowanym w Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1 ze zm., <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (dostęp: 6.12.2021 r.).

³ Zob. https://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Homepage/homepage_node.html (dostęp: 6.12.2021 r.).

⁴ Zob. https://www.bundesgerichtshof.de/DE/Home/home_node.html (dostęp: 6.12.2021 r.).

- Federalny Sąd Konstytucyjny z siedzibą w Karlsruhe (*Bundesverfassungsgericht*, BVerfG).

A także:

- Federalny Sąd Patentowy⁵ z siedzibą w Monachium (*Bundespapentgericht*),
- Federalny Sąd Pracy⁶ z siedzibą w Erfurt (*Bundesarbeitsgericht*),
- Federalny Sąd Socjalny⁷ z siedzibą w Kassel (*Bundesozialgericht*),
- Federalny Trybunał Finansowy⁸ z siedzibą w Monachium (*Bundesfinanzhof*),
- Federalny Sąd Administracyjny⁹ z siedzibą w Lipsku (*Bundesverwaltungsgericht*).

Sędziowie każdego z tych sądów są wybierani wspólnie przez właściwego ministra federalnego oraz komisję doboru sędziów złożoną z właściwych ministrów krajów związkowych i równej liczby członków wybranych przez Bundestag.

2. Zasada konstytucyjnej niezawisłości

Konstytucja Niemiec reguluje także zasady niezawisłości sędziowskiej. Zgodnie z art. 97 GG sędziowie są niezawisli i podlegają wyłącznie prawu. Sędziowie dożywotnio mianowani mogą być przymusowo odwołani, trwale lub czasowo zawieszeni, przeniesieni na inne stanowisko lub przeniesieni w stan spoczynku przed upływem kadencji tylko na mocy orzeczenia sądowego i tylko z powodów i w sposób określony w przepisach prawa. Niemiecka Ustawa Zasadnicza dopuszcza określenie w przepisach rangi ustawowej wieku przejścia sędziów w stan spoczynku. Ponadto, w przypadku zmian organizacyjnych w sądownictwie sędziowie mogą zostać przeniesieni do innego sądu lub odwołani z urzędu, pod warunkiem zachowania pełnego wynagrodzenia.

3. Zasada impeachmentu

Status prawny sędziów określa ustawa federalna. Aktem prawnym regulującym w sposób szczegółowy sposób funkcjonowania sędziów w Republice Federalnej Niemiec jest federalna ustawa o zawodzie sędziego (*Deutsches Richtergesetz*, DRiG)¹⁰. Natomiast regulacje szczególne dotyczące sędziów regionalnych zawarte są w przepisach krajów związkowych. Zgodnie z art. 98 ust. 2 GG, jeżeli sędzia federalny w ramach urzędu lub poza nim naruszy zasady

⁵ Zob. https://www.bundespapentgericht.de/DE/Home/home_node.html (dostęp: 6.12.2021 r.).

⁶ Zob. <https://www.bundesarbeitsgericht.de/> (dostęp: 6.12.2021 r.).

⁷ Zob. https://www.bsg.bund.de/DE/Home/home_node.html (dostęp: 6.12.2021 r.).

⁸ Zob. <https://www.bundesfinanzhof.de/de/> (dostęp: 6.12.2021 r.).

⁹ Zob. <https://www.bverwg.de/> (dostęp: 6.12.2021 r.).

¹⁰ *Deutsches Richtergesetz* in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. April 1972 (BGBl. I S. 713), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 25. Juni 2021 (BGBl. I S. 2154) geändert worden ist, <https://www.gesetze-im-internet.de/drigen/> (dostęp: 6.12.2021 r.).

Ustawy Zasadniczej lub porządku konstytucyjnego kraju związkowego, Federalny Trybunał Konstytucyjny, na wniosek Bundestagu, większością dwóch trzecich głosów może nakazać przeniesienie sędziego na inny urząd lub przenieść w stan spoczynku. W przypadku umyślnego naruszenia przepisów może nakazać jego usunięcie z urzędu.

III. Sądy federalne

W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną niemieckie sądy federalne oraz zakres ich kompetencji. Uprawnienia rewizyjne zostały rozłożone na siedem sądów i trybunałów, tj: Federalny Trybunał Sprawiedliwości z siedzibą w Karlsruhe, Federalny Sąd Konstytucyjny z siedzibą w Karlsruhe, Federalny Sąd Patentowy z siedzibą w Monachium, Federalny Sąd Pracy z siedzibą w Erfurt, Federalny Sąd Socjalny z siedzibą w Kassel, Federalny Trybunał Finansowy z siedzibą w Monachium oraz Federalny Sąd Administracyjny z siedzibą w Lipsku.

1. Federalny Trybunał Sprawiedliwości

Federalny Trybunał Sprawiedliwości (*Bundesgerichtshof*, BGH) stanowi najwyższy sąd odwoławczy. Organizacyjnie podlega Federalnemu Ministrowi Sprawiedliwości i Ochrony Konsumentów. Głównym zadaniem BGH jest zapewnienie jednolitości stosowania prawa oraz wyjaśnianie wątpliwości w zakresie pytań prawnych. Trybunał stanowi sąd rewizyjny od orzeczeń sądów niższej instancji – tj. sądów lokalnych, sądów okręgowych i wyższych sądów okręgowych – wyłącznie pod kątem błędów prawnych.

Trybunał Sprawiedliwości składa się 19 izb (senatów), w których zasiada łącznie 152 sędziów. Pracami BGH zarządza prezes (*President*). Ponadto w Trybunale zatrudnionych jest w charakterze asystentów naukowych kilkudziesięciu sędziów i prokuratorów delegowanych z sądów i urzędów prokuratorskich niższych instancji. Od strony administracyjnej pracę sędziów i pracowników pozasądowych wspierają dwa departamenty: administracyjny i informacyjny.

Kluczowym gremium decydującym o trybie pracy BGH jest prezydium, które składa się z Prezesa i dziesięciu sędziów wybranych przez środowisko sędziowskie. Prezydium decyduje o przydziale spraw do poszczególnych izb (senatów) BGH.

2. Federalny Trybunał Konstytucyjny

Skład Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (*Bundesverfassungsgericht*, BVerfG) reguluje art. 94 GG. Składa się on z sędziów federalnych i innych członków. Federalny Trybunał Konstytucyjny składa się z szesnastu członków. Jedną połowę wybiera Bundestag, drugą połowę Bundesrat, każdy większością dwóch trzecich głosów. Kadencja trwa 12 lat. Ponowny wybór jest niedozwolony. Sędziowie BVerfG nie mogą być członkami Bundestagu, Bundesratu, rządu federalnego ani żadnego z odpowiednich organów kraju związkowego. Organizację i tryb działania Federalnego Trybunału Konstytucyjnego określa ustawa z 12.03.1951 r. – *Gesetz über das Bundesverfassungsgericht* (*Bundesverfassungsgerichtsgesetz*, BVerfGG)¹¹.

Federalny Trybunał Konstytucyjny składa się z dwóch izb (*Senat*), w każdej zasiada ośmiu sędziów. Każdy z sędziów jest wspierany przez czterech asystentów naukowych z kilkuletnim doświadczeniem zawodowym.

Na czele izb stoją przewodniczący lub wiceprzewodniczący. Jako organ konstytucyjny Federalny Trybunał Konstytucyjny – w przeciwieństwie do sądów wyspecjalizowanych – nie podlega nadzorowi ministerstwa. Zasadnicze decyzje organizacyjne podejmowane są na posiedzeniu plenarnym.

Przepisy DRiG zawierają szczególne zasady odnoszące się do kadencji sędziów BVerfG. Sędziowie federalni pełniący funkcję sędziów Federalnego Trybunału Konstytucyjnego korzystają z zawieszenia swoich praw i obowiązków w innych sądach i trybunałach naczelnych. Sędzia na własny wniosek przechodzi w stan spoczynku jako sędzia Sądu Federacji z chwilą zakończenia jego kadencji jako sędziego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego.

Zgodnie z art. 93 GG Federalny Trybunał Konstytucyjny jest właściwy m.in. w następujących sprawach:

- wykładni Ustawy Zasadniczej, w tym w przypadku sporów dotyczących zakresu praw i obowiązków najwyższych organów federalnych lub innych podmiotów wskazanych w Ustawie Zasadniczej;
- na wniosek rządu federalnego, rządu kraju związkowego lub jednej czwartej posłów do Bundestagu – w przypadku rozbieżności lub wątpliwości co do formalnej lub materialnej zgodności prawa federalnego lub prawa krajów związkowych z Ustawą Zasadniczą lub zgodności prawa kraju związkowego z inną ustawą federalną;
- na wniosek Bundesratu, rządu lub parlamentu kraju związkowego – w przypadku sporu co do tego, czy ustawa spełnia warunki określone w art. 72 ust. 2 GG;

¹¹ Bundesverfassungsgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. August 1993 (BGBl. I S. 1473), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 20. November 2019 (BGBl. I S. 1724) geändert worden ist, <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/BJNR002430951.html> (dostęp: 6.12.2021 r.).

- w przypadku sporów dotyczących praw i obowiązków władz federalnych i krajów związkowych, zwłaszcza w zakresie wykonywania prawa federalnego przez kraje związkowe oraz nadzoru federalnego;
- w innych sporach dotyczących prawa publicznego między władzami federalnymi a krajami związkowymi, między różnymi krajami związkowymi lub w obrębie kraju związkowego, chyba że istnieje możliwość odwołania się do innego sądu;
- w sprawie skarg konstytucyjnych, które może wnieść każda osoba zarzucająca, że władza publiczna naruszyła jedno z jej praw podstawowych lub praw, o których mowa w art. 20 ust. 4, art. 33, 38, 101, 103 i 104 GG;
- w sprawach skarg konstytucyjnych wnoszonych przez gminy lub związki gmin z powodu naruszenia ich prawa do samorządu na podstawie art. 28 GG; w przypadku naruszenia prawa kraju związkowego jednak tylko wtedy, gdy prawo to nie może być zaskarżone do sądu konstytucyjnego kraju związkowego;
- w sprawie skarg konstytucyjnych wnoszonych przez stowarzyszenia, dotyczących nieuznawania ich za partie polityczne w wyborach do Bundestagu;
- w innych przypadkach przewidzianych w Ustawie Zasadniczej;
- w sprawach sporów kompetencyjnych między federalnymi i stanowymi organami prawodawczymi – na wniosek Bundesratu, rządu kraju związkowego lub zgromadzenia parlamentarnego kraju związkowego;
- w innych sprawach, o ile wynika to z obowiązujących przepisów federalnym.

3. Federalny Sąd Patentowy

Federalny Sąd Patentowy (*Bundespapentgericht*, BPG) jest sądem właściwym w sprawach skarg na decyzje Urzędów ds. Patentowych i Znaków Towarowych (*Deutschen Patent- und Markenamt*). Decyduje również w sprawie powództw o stwierdzenie nieważności patentów niemieckich lub patentów europejskich dopuszczonych w Republice Federalnej Niemiec, a także o udzielenie lub cofnięcie licencji przymusowej lub o korektę wynagrodzenia z tytułu licencji przymusowej. Federalny Sąd Patentowy jest odpowiedzialny również za rozstrzyganie skarg na uchwały Federalnego Urzędu Ochrony Odmian Roślin. Jurysdykcji tego sądu nie podlegają natomiast spory wynikające z naruszenia praw własności przemysłowej; w tym zakresie właściwe są sądy cywilne.

4. Federalny Sąd Pracy

Federalny Sąd Pracy (*Bundesarbeitsgericht*, BAG) stanowi sąd rewizyjny od orzeczeń sądów okręgowych. Nie prowadzi postępowania dowodowego, a jedynie rozstrzyga o prawidłowości bądź nieprawidłowości rozstrzygnięcia sądów drugiej instancji. Jego głównym zadaniem jest utrzymanie jednolitości orzecznictwa w zakresie prawa pracy.

5. Federalny Sąd Socjalny

Federalny Sąd Socjalny (*Bundessozialgericht*, BSG) stanowi jeden z sądów federalnych. Jego podstawowym zadaniem jest utrzymanie jednolitości orzeczniczej oraz wykładnia wątpliwości dotyczących przepisów prawa federalnego. Sąd dokonuje rewizji orzeczeń sądów socjalnych i krajowych sądów socjalnych pod kątem ich zgodności z prawem federalnym i prawem Unii Europejskiej. Analogicznie do pozostałych sądów federalnych nie prowadzi postępowania dowodowego.

6. Federalny Trybunał Finansowy

Federalny Trybunał Finansowy (*Bundesfinanzhof*, BFH) jest najwyższą instancją jurysdykcji finansowej. Jest sądem rewizyjnym dla sporów z zakresu prawa podatkowego i prawa celnego, ale nie dla związanych z nimi postępowań karnych. W tym zakresie właściwy pozostaje – zgodnie z ogólną jurysdykcją karną – Federalny Trybunał Sprawiedliwości.

7. Federalny Sąd Administracyjny

Federalny Sąd Administracyjny (*Bundesverwaltungsgericht*, BVerwG) jest najwyższym sądem administracyjnym Republiki Federalnej Niemiec. Jego siedziba znajduje się w Lipsku. Orzeka w sporach z zakresu prawa administracyjnego, o ile nie zostaną one przydzielone innemu sądowi. Federalny Sąd Administracyjny jest zasadniczo instancją rewizyjną. W niektórych sporach (np. dotyczących planowania szczególnie ważnych tras komunikacyjnych lub niektórych zakazów zgromadzeń) rozstrzyga ostatecznie w pierwszej i jednocześnie ostatniej instancji.

IV. Uwarunkowania służby w ramach wymiaru sprawiedliwości

W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną uwarunkowania pełnienia służby w ramach wymiaru sprawiedliwości. Zaprezentowane zostaną dwie kategorie sędziów, tj. sędziów zawodowych (*Berufsrichter*), do których stosuje się przepisy DRiG, oraz sędziów honorowych (*ehrenamtliche Richter*) – instytucji zbliżonej do polskich ławników. Przedmiotem analizy będą także zasady niezawisłości sędziowskiej, warunków podejmowania dodatkowej aktywności zawodowej oraz jej zasad. Kluczowe są również reguły dotyczące dojścia do zawodu sędziego i uznawania kompetencji.

Sędziowie pełnią służbę w służbie federacji lub na poziomie landu – w służbie kraju związkowego. Ustawa DRiG reguluje całokształt funkcjonowania sędziów zawodowych. Do sędziów honorowych stosuje się je wyłącznie w przypadku, gdy przepisy wyraźnie wskazują taką podstawę.

1. Niezawisłość sędziowska

Filarem prawidłowego wymiaru sprawiedliwości jest niezawisłość sędziowska. Zasady niezawisłości sędziowskiej – w aspekcie zarówno formalnym, jak i materialnym – reguluje § 4 DRiG. Zgodnie tym przepisem sędzia nie może jednocześnie wykonywać obowiązków orzeczniczych i uczestniczyć w wykonywaniu czynności ustawodawczych lub wykonawczych. Ponadto, zgodnie z § 39 DRiG, sędzia sprawując urząd i poza nim, powinien zachowywać się (także w działalności politycznej) w taki sposób, aby nie narażać na szwank swojej niezawisłości. Jeżeli sędzia ubiega się o mandat do niemieckiego Bundestagu lub do organu ustawodawczego kraju związkowego, na jego pisemny wniosek udziela mu się urlopu bezpłatnego na czas kampanii w ciągu dwóch miesięcy przed wyborami. W przypadku wyboru do organów ustawodawczych lub wejścia do rządu federalnego bądź kraju związkowego mandat sędziego wygasa (§ 36 DRiG).

Niezawisłość sędziowska jest podstawową zasadą prawidłowego sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z § 25 DRiG sędzia jest niezawisły i podlega tylko prawu. Przepisy przewidują co prawda instytucję nadzoru sędziowskiego, jednak jest ona ograniczona niezawisłością sędziowską. Zgodnie z § 26 ust. 1 DRiG sędzia podlega nadzorowi tylko w takim

zakresie, w jakim nie narusza to jego niezawisłości. Dozór obejmuje również uprawnienie do zakwestionowania niewłaściwego trybu wykonywania obowiązków służbowych oraz do nakłaniania do należytego i niezwłocznego naprawienia sposobu wykonania obowiązków służbowych. Jeżeli sędzia twierdzi, że środek nadzorczy umniejsza jego niezawisłość, sąd na wniosek sędziego wydaje orzeczenie zgodnie z DRiG.

2. Zasady *incompatibilitas*

Zgodnie z § 4 ust. 2 DRiG – w przypadku sędziów zawodowych – dopuszcza się jednocześnie:

1. wykonywanie obowiązków związanych z administracją sądową;
2. wykonywanie innych obowiązków wynikających z przepisów prawa;
3. prowadzenie badań naukowych oraz kształcenie w uczelni naukowej, publicznej placówce oświatowej lub urzędowej placówce oświatowej;
4. pełnienie funkcji w komisjach egzaminacyjnych, a także
5. pełnienie funkcji przewodniczącego w organach rozjemczych i odpowiednich niezależnych organach w rozumieniu art. 104 zd. 2 Federalnej Ustawy o Reprezentacji Personelu¹².

Przepisy DRiG dopuszczają dodatkowe zajęcia i aktywność ze strony sędziego pod warunkiem uzyskania indywidualnej zgody oraz nieprzekroczenia skali działalności pobocznej. Przepisy precyzyjnie odnoszą się do warunków wykonywania działalności w ramach alternatywnych metod rozstrzygania sporów, występowania w charakterze eksperta i przygotowywania ekspertyz, a także udzielania porad prawnych.

Dodatkowa działalność w charakterze arbitra lub rozjemcy możliwa jest w przypadku braku konfliktu interesów, wspólnego zlecenia opinii przez obie strony sporu lub gdy sędzia powoływany jest przez organ niebędący stroną postępowania. Gdyby sędzia został lub mógł zostać przydzielony do sprawy spornej w ramach sądowego podziału spraw, zgody na wydanie opinii odmawia się (§ 40 DRiG).

Zakazane jest natomiast co do zasady udzielanie porad prawnych za wynagrodzeniem poza wykonywaniem obowiązków służbowych. Przepisy DRiG przewidują od tej zasady nieliczne wyjątki. Zgodnie z § 41 ust. 2 DRiG profesor prawa lub politologii jednocześnie posiadający status urzędnika państwowego i będący sędzią może sporządzać ekspertyzy prawne oraz udzielać porad prawnych za zgodą najwyższego organu administracji sądowej. Zezwolenie takie może być udzielone ogólnie lub w indywidualnym przypadku, gdy działalność sędziowska profesora ma charakter działalności dodatkowej i nie ma powodów do obaw, że zostanie naruszony interes urzędowy.

¹² Bundespersonalvertretungsgesetz vom 9. Juni 2021 (BGBl. I S. 1614), https://www.gesetze-im-internet.de/bpersvg_2021/BJNR161410021.html (dostęp: 6.12.2021 r.).

Zasady niezależności odnoszą się także do sędziów honorowych. Sędzia honorowy podobnie jak sędzia zawodowy jest niezależny oraz zobowiązany do zachowania poufności urzędu. Zgodnie z § 45 DRiG nikt nie może być ograniczony w zajmowaniu lub sprawowaniu urzędu sędziego honorowego ani nie może być postawiony w niekorzystnej sytuacji z powodu objęcia lub sprawowania takiego urzędu. Sędziemu honorowemu przysługuje urlop bezpłatny na czas pełnienia kadencji. Przepisy wprowadzają także ochronę stosunku pracy na czas pełnienia funkcji. Niedopuszczalne jest wypowiedzenie stosunku pracy z powodu objęcia lub sprawowania urzędu sędziego honorowego.

3. Wymogi formalne wobec sędziów zawodowych

Sędzia musi spełniać warunki wskazane w przepisach, tj.:

- posiadać niemieckie obywatelstwo lub w innym trybie określonym w art. 116 GG mieć przyznaną niemiecką przynależność państwową;
- dawać rękojmię stania zawsze na straży wolnego demokratycznego porządku prawnego w rozumieniu przepisów Ustawy Zasadniczej (GG);
- posiadać kwalifikacje do pełnienia funkcji sędziego (§ 5–7 DRiG) oraz
- mieć wymagane kompetencje społeczne.

Kompetencje do pełnienia funkcji sędziego

Sędzia zawodowy musi ukończyć jednolite, trwające cztery i pół roku, uniwersytecie studia prawnicze oraz przystąpić do dwóch państwowych egzaminów (tzw. *Staatsexamen*). W przypadkach indywidualnych dopuszcza się skrócenie studiów, nie mogą być one krótsze niż dwa lata. Pierwszy egzamin państwowy obejmuje przedmioty obowiązkowe oraz przedmioty wybrane w ramach specjalizacji. Konieczne jest także przedstawienie certyfikatu znajomości obcego języka prawniczego. Przedmioty obowiązkowe obejmują podstawowe obszary prawa cywilnego, prawa karnego, prawa publicznego i prawa procesowego, w tym powiązania z prawem europejskim, metodologię nauk prawnych oraz podstawy filozoficzne, historyczne i społeczne. Program studiów uniwersyteckich obejmuje także zajęcia praktyczne w zakresie trzech form wykonywania zawodu prawniczego (praktyki sądowej, praktyki administracyjnej i doradztwa prawnego).

Pierwszy egzamin państwowy jest podstawą do rozpoczęcia przygotowania do zawodu – referendariatu – odpowiadającego instytucji aplikacji (*Referendariat*). Okres referendariatu trwa dwa lata i obowiązkowo odbywa się w czterech blokach obligatoryjnych (*Stationen*) oraz instytucjach dowolnie wybranych przez aplikanta (tzw. *Wahlstation*). Bloki te poprzedzone

są dziewięciomiesięcznym przygotowaniem teoretycznym. Szczegółowy sposób organizacji referendariatu określają przepisy poszczególnych landów. Istnieje też możliwość przeniesienia się pomiędzy landami w trakcie stażu z zaliczeniem części referendariatu. Pierwszy blok obejmuje obligatoryjne przygotowanie w sądzie powszechnym w sprawach cywilnych, drugi – w prokuraturze lub w sądzie właściwym w sprawach karnych, trzeci – w organie administracyjnym oraz czwarty – w kancelarii prawnej. Ponadto stażysta (*Studienreferendar*) może wybrać piątą dowolną instytucję spośród określonej listy podmiotów. W poszczególnych landach w przepisach regionalnych mogą być przewidziane pewne odstępstwa. W każdej z obligatoryjnych instytucji szkolenie trwa co najmniej trzy miesiące. Okres referendariatu kończy się drugim egzaminem państwowym. Nabycie uprawnień po drugim egzaminie państwowym uprawnia do sprawowania urzędu sędziego sądu federalnego oraz rejonowego (na poziomie landu). Przepisy DRiG dopuszczają jedną ekstraordynaryjną formę wejścia do zawodu. Uprawnienia do wykonywania funkcji sędziego bez konieczności odbycia stażu oraz zdania egzaminów państwowych otrzymują profesorowie uniwersyteccy z zakresu prawa (§ 7 DRiG).

Uznanie kwalifikacji prawników europejskich oraz kwalifikacji nabytych za granicą

Przepisy DRiG dopuszczają procedurę uznania ekwiwalentnego wykształcenia i dopuszczenia do odbycia stażu zawodowego przez osoby, które nabyły uprawnienia za granicą. Zgodnie z § 112 DRiG szczegółowe kwestie związane z zasadami uznania i ekwiwalentności wykształcenia na potrzeby nabycia uprawnień zawodowych sędziego reguluje federalna ustawa o uchodźcach i wypędzonych¹³ oraz przepisy właściwego kraju związkowego.

Zgodnie z § 112a DRiG na zasadach równoważności uznawane jest zakończone dyplomem wykształcenie prawnicze nabyte w jednym z państw członkowskich Unii Europejskiej, innym umawiającym się państwie Europejskiego Obszaru Gospodarczego lub w Szwajcarii, jeżeli wykształcenie to umożliwia w danym państwie dostęp do kształcenia zawodowego w celu uzyskania uprawnień zawodowych. Osoba taka, na wniosek, może zostać dopuszczona do stażu zawodowego przygotowującego do zawodu sędziego, jeżeli wiedza i umiejętności tej osoby odpowiadają wiedzy i umiejętnościom poświadczonym niemieckim egzaminem państwowym obejmującym przedmioty obowiązkowe zgodnie z § 5 ust. 1 DRiG. Weryfikacja wiedzy i umiejętności obejmuje dyplom ukończenia studiów wyższych oraz przedłożone dowody, w szczególności dyplomy ukończenia studiów, świadectwa egzaminacyjne, inne dokumenty potwierdzające kwalifikacje oraz odpowiednie doświadczenie zawodowe. Przepisy DRiG

¹³ Bundesvertriebenengesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 10. August 2007 (BGBl. I S. 1902), das zuletzt durch Artikel 162 der Verordnung vom 19. Juni 2020 (BGBl. I S. 1328) geändert worden ist, <https://www.gesetze-im-internet.de/bvfg/BJNR002010953.html> (dostęp: 7.12.2021 r.).

przewidują także, iż w przypadku braku potwierdzenia pełnej ekwiwalentności i uznania wykształcenia bądź w przypadku jedynie częściowego uznania wykształcenia danego kandydata do zawodu sędziego przeprowadza się test umiejętności.

Test umiejętności składa się z egzaminu państwowego w języku niemieckim, który odnosi się do wymaganej znajomości prawa niemieckiego i potwierdza zdolność pomyślnego ukończenia prawniczego szkolenia przygotowawczego. Zakres egzaminów obejmuje: prawo cywilne, prawo karne oraz prawo publiczne, w tym prawo procesowe. Ponadto kandydaci zobowiązani są do złożenia pisemnych prac egzaminacyjnych z wymienionych dziedzin prawa. Test umiejętności uważa się za zdany, jeżeli kandydat złoży egzaminy wymagane do zdania egzaminu państwowego z przedmiotów obowiązkowych zgodnie z prawem kraju związkowego, a pozytywną ocenę uzyska przynajmniej z połowy pisemnych egzaminów, a także zda egzaminy z co najmniej dwóch dziedzin prawa, przy czym obligatoryjnie musi być zdany egzamin z prawa cywilnego. Przepisy DRiG dopuszczają jednokrotne powtórzenie testu umiejętności.

Zdefiniowana w DRiG zasada uznawania wykształcenia odnosiła się także do osób, które nabyły uprawnienia prawnicze i przystąpiły do egzaminów w krajach związkowych byłego NRD przed 3.10.1990 r. Zgodnie z § 112 ust. 2 DRiG, na równi z pierwszym egzaminem państwowym traktowany jest tytuł Diplom-Jurist nabyty zgodnie z zasadami wynikającymi ze stosownych umów międzynarodowych zawartych przed Zjednoczeniem Niemiec pomiędzy NRD a Związkiem Radzieckim lub NRD z państwami Europy Środkowo-Wschodniej sprzymierzonymi ze Związkiem Radzieckim.

Kompetencje prokuratorskie

Ustawa DRiG reguluje nie tylko kwalifikacje sędziowskie, ale także kwalifikacje konieczne do powołania do zawodu prokuratora. Zgodnie z § 122 DRiG na stanowisko prokuratora może zostać powołana jedynie osoba, która posiada kwalifikacje do pełnienia funkcji sędziowskiej, zdefiniowane w § 5–7 DRiG. Służba oskarżyciela publicznego jest bowiem w niemieckim systemie prawnym równoznaczna ze służbą sądową w rozumieniu § 10 ust. 1 DRiG.

Przejście między zawodem sędziego i prokuratora

Przepisy DRiG dopuszczają także przejście między zawodami. Zgodnie z § 124 DRiG sędzia posiadający kwalifikacje sędziego zawodowego może być również, o ile wyrazi na to zgodę, powołany na stanowisko prokuratora po mianowaniu na sędziego dożywotniego, jeżeli posiada odpowiednie kwalifikacje i kompetencje. W przypadku przejścia do zawodu

prokuratora w pierwszych dwóch latach – tj. w tzw. okresie próbnym – przeprowadza się procedurę weryfikacji przydatności i predyspozycji do zawodu. W przypadku negatywnej oceny sędzia kontynuuje swoją poprzednią pracę.

4. Sędziowie honorowi

Instytucję sędziów honorowych reguluje § 44 DRiG. Instytucja ta jest zbliżona do polskiej instytucji ławników. Sędziowie honorowi powoływani są na czas kadencji. Ich odwołanie przed końcem kadencji wbrew woli sędziego dopuszczalne jest jedynie na mocy orzeczenia sądu.

Zgodnie z § 44a DRiG funkcji sędziego honorowego nie może pełnić osoba, która: naruszyła zasady współżycia społecznego lub państwa konstytucyjnego, lub nie ma uprawnień do pełnienia tej funkcji z powodu pełnienia funkcji pełnoetatowego lub nieoficjalnego członka służby bezpieczeństwa byłej NRD w rozumieniu § 6 ust. 4 ustawy o Aktach Stasi¹⁴ lub jako osoba równorzędna z tymi pracownikami zgodnie z art. 6 ust. (5) StUG. Celem weryfikacji ewentualnych podstaw wykluczenia Urząd odpowiedzialny za nominację sędziego honorowego może żądać od kandydata, którego nazwisko zostało zgłoszone, złożenia pisemnego oświadczenia, że nie zachodzą przesłanki wykluczenia. W przypadku gdy w trakcie kadencji sędziego honorowego wyjdą na jaw okoliczności, które stanowiły przeszkodę w jego powołaniu, nominacja wygasa z mocy prawa. Przepisy dopuszczają także sądowe zawieszenie wykonywania czynności w sytuacji, gdy okoliczności wykluczenia są uprawdopodobnione – na czas postępowania wyjaśniającego. Sędzia honorowy może odwołać się od decyzji o unieważnieniu jego nominacji w ciągu roku do sądu wyższej instancji. Rozstrzygnięcie to jest ostateczne. W przypadku gdy nie ma możliwości poddania sporu pod osąd sądu wyższej instancji, orzeka sąd równoległy innego kraju związkowego, a w braku takiej możliwości (w przypadku sędziów honorowych mianowanych w sądach naczelnych) – inna izba sądu.

¹⁴ Gesetz über die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (Stasi-Unterlagen-Gesetz – StUG (BGB. I s. 2272), https://www.gesetze-im-internet.de/stug/inhalts_bersicht.html (dostęp: 7.12.2021 r.).

V. Zasady wykonywania zawodu sędziego

Warunek niezawisłości i niezależności sędziów wiąże się przede wszystkim ze szczególnymi zasadami wykonywania zawodu – sposobem powołania, wyjątkowością odwołania oraz zwolnienia ze służby. W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną formy powołania sędziów, tryb unieważnienia powołania, zasady dopuszczalności zwolnienia sędziego ze służby oraz przeniesienia do innego zawodu lub na inne stanowisko sędziowskie.

1. Powołanie sędziów

Przepisy DRiG przewidują cztery formy powołania. Zgodnie z § 8 DRiG sędziowie powoływani są: dożywotnio, na czas określony, na okres próbny lub mocą stosownego postanowienia.

Powołanie na okres próbny

Sędziowie w pierwszej kolejności powoływani są na okres próbny. Zgodnie z § 12 DRiG każdy, przed dożywotnim powołaniem do pełnia funkcji sędziego lub prokuratora może zostać wyznaczony na sędziego na okres próbny. Najpóźniej po pięciu latach następuje mianowanie na okres dożywotni. W okresie próbnym sędzia może bez swojej zgody być zatrudniony w sądzie, organie administracji sądowej lub w prokuraturze.

Powołanie na czas określony

W nielicznych przypadkach, zgodnie z § 11 DRiG dopuszczalne jest powołanie na czas określony. Możliwość taka musi w konkretnym przypadku wynikać z przepisów prawa.

Powołanie przez komisję (sędziowie komisyjni)

Dopuszcza się także powołanie na sędziego mocą postanowienia specjalnej komisji urzędników służby cywilnej. Powołanie może mieć miejsce dożywotnio lub na czas określony, lub na okres próbny, jeżeli po tym czasie ma nastąpić powołanie dożywotnie.

Sędzia powołany w tym trybie zachowuje urząd, który piastuje. Jego wynagrodzenie i emeryturę ustala się zgodnie z zajmowanym stanowiskiem. We wszystkich innych względach prawa i obowiązki wynikające ze stosunku w ramach służby cywilnej ulegają komisijnemu zawieszeniu na czas trwania kadencji sędziego, z wyjątkiem obowiązku zachowania tajemnicy służbowej i zakazu przyjmowania prezentów. Najpóźniej dwa lata po mianowaniu sędziego zostaje powołany na sędziego dożywotnio lub jest zgłaszany do komisji selekcyjnej sędziów w celu wyboru. Jeżeli sędzia odmówi powołania, jego mandat sędziowski wygasa. *Per analogiam* do sędziego powołanego w trybie postanowienia komisji stosuje się przepisy dotyczące sędziów w okresie próbnym.

Powołanie sędziów na okres dożywotni

Przepisy DRiG regulują warunki, jakie musi spełnić sędzia, aby zostać mianowany na okres dożywotni. Zgodnie z § 10 DRiG musi posiadać co najmniej trzyletni staż sędziowski po uzyskaniu uprawnień do wykonywania zawodu sędziego. Do okresu stażu można zaliczyć – zasadniczo w wymiarze nieprzekraczającym dwóch lat – pracę:

- jako urzędnik w wyższej służbie cywilnej;
- w niemieckiej służbie cywilnej lub w służbie instytucji międzynarodowej lub ponadnarodowej, pod warunkiem że rodzaj i znaczenie wykonywanej pracy były podobne do wykonywanej przy sprawowaniu urzędu w wyższej służbie cywilnej;
- jako nauczyciel prawa w niemieckiej uczelni naukowej, będąc nauczycielem posiadającym kwalifikacje do prowadzenia zajęć na uniwersytecie;
- jako radca prawny, notariusz lub jako prawnik, który uzyskał uprawnienia do pełnienia funkcji sędziego (asystenta) asystującego radcy lub notariuszowi;
- w innych zawodach, pod warunkiem że rodzaj i znaczenie wykonywanej pracy polegają na przekazywaniu wiedzy i doświadczenia przy sprawowaniu urzędu sędziego.

2. Unieważnienie powołania

Prawo niemieckie dopuszcza instytucję unieważnienia dożywotniego powołania sędziego, jeżeli w prawomocnym wyroku sądowym zostanie stwierdzone, że wydano akt mianowania, mimo iż w chwili jego wydania nie były spełnione ustawowe przesłanki.

Uznaje się, że nieważne jest powołanie na sędziego:

- jeżeli dokonane zostało przez organ, który nie jest właściwy do dokonania takiego powołania;
- jeżeli osoba wyznaczona w momencie jego powołania nie spełniała warunków obywatelstwa lub przynależności narodowej w rozumieniu art. 116 GG;
- jeżeli powołana osoba nie miała zdolności do pełnienia funkcji publicznych.

Obligatoryjnie nominacja zostaje odwołana, jeżeli:

- osoba mianowana nie posiadała kwalifikacji do pełnienia funkcji sędziowskiej;
- gdy ustawowo pominięto udział komisji selekcyjnej sędziów, a komisja selekcyjna sędziów odmówiła późniejszego potwierdzenia powołania;
- gdy powołanie odbyło się pod przymusem, było wynikiem umyślnego podstępu lub przekupstwa, lub
- jeżeli nie było wiadome, że mianowany popełnił poważne lub drobne przestępstwo kryminalne, które sprawia, że wydaje się niegodzien sprawowania urzędu sędziego i gdy z powodu popełnionego przestępstwa został lub zostanie prawomocnie skazany.

Fakultatywnie nominacja może zostać odwołana, jeżeli nie było wiadomo, że w postępowaniu sądowym wydano nakaz usunięcia mianowanego z urzędu lub z jego zawodu, lub cofnięto jego uprawnienia emerytalne.

W przypadku braku pisemnej zgody sędziego powołanie na stanowisko sędziego dożywotnie lub na czas określony może być odwołane tylko na mocy prawomocnego orzeczenia sądowego.

3. Zwolnienie sędziego ze służby

W przypadku braku pisemnej zgody sędziego powołanie na stanowisko sędziego dożywotnie lub na czas określony może być odwołane tylko na mocy prawomocnego orzeczenia sądowego.

Zgodnie z § 21 DRiG sędzia zostaje zwolniony ze służby w następujących przypadkach:

- utraty obywatelstwa lub niemieckiej przynależności w rozumieniu art. 116 GG;
- o ile przepisy odrębne nie przewidują zawieszenia w funkcji sędziego, jeżeli sędzia rozpocznie służbę u innego pracodawcy publicznego lub obejmuje stanowisko u innego pracodawcy publicznego;

- w przypadku powołania na żołnierza zawodowego lub żołnierza pełniącego służbę na czas oznaczony;
- jeżeli odmawia złożenia przysięgi sędziowskiej (§ 38 DRiG);
- jeżeli w chwili powołania był posłem do Bundestagu lub parlamentu krajów związkowych i niezwłocznie nie zrezygnował z mandatu parlamentarnego w terminie wyznaczonym przez najwyższy organ służbowy;
- jeżeli został powołany po osiągnięciu wieku emerytalnego;
- w przypadku gdy pisemnie prosi o zwolnienie,
- gdy osiągnął wiek emerytalny lub nie jest zdolny do służby, a stosunek służbowy nie zakończył się wraz z przejściem na emeryturę, lub
- jeżeli zamieszkuje lub przebywa za granicą bez zgody najwyższego organu służbowego.

Zwolnienie ze służby w przypadku sędziów powołanych na próbę

Zgodnie z § 22 DRiG w okresie próbnym sędzia może zostać odwołany po upływie 6, 12, 18 lub 24 miesięcy od jego powołania.

Sędzia powołany na próbę może zostać odwołany po upływie trzeciego lub czwartego roku, jeżeli:

- nie nadaje się do pełnienia funkcji sędziowskiej lub
- komisja selekcyjna sędziów odmawia mu powierzenia mandatu sędziowskiego dożywotniego bądź na czas oznaczony.

Sędzia w okresie próby może ponadto zostać odwołany, jeżeli zachowywał się w sposób, który w przypadku sędziego dożywotnio powołanego prowadziłoby do zastosowania środka dyscyplinarnego niemożliwego w formalnym postępowaniu dyscyplinarnym.

Do zakończenia służby dochodzi, zgodnie z § 24 DRiG, na mocy orzeczenia sądowego w przypadku wydania orzeczenia przeciwko sędziemu przez sąd niemiecki w zakresie stosowania niniejszej ustawy nakładającej:

1. karę co najmniej roku pozbawienia wolności za przestępstwo popełnione umyślnie;
2. karę pozbawienia wolności za przestępstwo popełnione umyślnie i podlegające karze zgodnie z przepisami o zakazie wojen agresywnych, o zdradzie stanu, o zagrożeniach dla demokratycznego państwa konstytucyjnego lub dotyczących szpiegostwa i zagrożenia bezpieczeństwa zewnętrznego;
3. pozbawienie praw do sprawowania funkcji publicznych lub
4. pozbawienie prawa podstawowego na podstawie art. 18 GG. W tych przypadkach, mandat sędziowski wygasa z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia.

Składy sędziowskie

Zgodnie z § 29 DRiG w skład sędziowski do danej sprawy mogą być powołani sędziowie każdej z kategorii (tj. obok sędziów sprawujących swój mandat dożywotnio także sędziowie w okresie próbnym, sędziowie komisijni, sędziowie oddelegowani).

Sędzia dożywotnio powołany lub na czas określony może zostać przeniesiony na inny urząd lub zwolniony z urzędu bez własnej pisemnej zgody:

1. w sądowym postępowaniu impeachmentowym (art. 98 ust. 2 i 5 GG);
2. w formalnym postępowaniu dyscyplinarnym;
3. w interesie wymiaru sprawiedliwości (§ 31 DRiG);
4. w związku ze zmianą organizacyjną sądów (§ 32 DRiG).

4. Warunki przeniesienia i oddelegowania w ramach służby

Oddelegowanie sędziego powołanego dożywotnio lub na czas określony w interesie wymiaru sprawiedliwości (§ 31 DRiG) ma miejsce w przypadku, gdy fakty niezwiązane z wykonywaną funkcją sędziego czynią taki środek koniecznym, aby uniknąć poważnego uszczerbku dla wymiaru sprawiedliwości. Przeniesienie może polegać na: przeniesieniu sędziego na inny urząd sędziowski z takim samym ostatecznym uposażeniem zasadniczym, tymczasowym skierowaniu na emeryturę lub wysłaniu na emeryturę.

Przeniesienie sędziego może także nastąpić z przyczyn nieleżących po stronie sędziego, a wynikających z potrzeb organizacyjnych. W takim przypadku sędzia może być przeniesiony na inne stanowisko równorzędne. W wyjątkowych przypadkach dopuszcza się obniżenie wynagrodzenia w związku ze zmianami organizacyjnymi. Co do zasady sędzia po przeniesieniu otrzymuje swoje dotychczasowe wynagrodzenie i wszelkie świadczenia pracownicze uprawniające do emerytury oraz kontynuuje ścieżkę kariery w ramach poprzedniego zaszergowania do grupy wynagrodzeniowej. W przypadku całkowitego braku możliwości powierzenia innego stanowiska sędziowskiego sędzia może zostać przeniesiony w stan spoczynku.

Procedura oddelegowania

Sędzia powołany dożywotnio lub na czas określony może być oddelegowany tylko za własną zgodą. Deklaruje się, że oddelegowanie trwa przez określony czas. W ciągu jednego roku obrotowego sędzia bez własnej zgody może zostać oddelegowany do innych sądów tej samej jurysdykcji na maksymalnie trzy miesiące.

VI. Zasady zakończenia służby i długoterminowe urlopy

Szczególny status sędziów oraz ich pozycję w wymiarze sprawiedliwości determinują wyjątkowe reguły nabywania uprawnień emerytalnych i szczególne zasady zakończenia służby. W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną reguły uzyskiwania uprawnień emerytalnych i zasady dotyczące wieku emerytalnego. Ciekawym rozwiązaniem w prawie niemieckim są przepisy odnoszące się do przejścia w stan spoczynku i wprowadzona w związku ze zmianą wieku emerytalnego zasada wyrównująca. Z uwagi na szczególny status sędziowie mogą także wystąpić o specjalny urlop ze względów zdrowotnych oraz rodzinnych. Jego zasady również poddane zostały analizie w niniejszym rozdziale.

1. Zasady nabywania uprawnień emerytalnych

Dożywotność powołania sędziów nie oznacza braku uprawnień emerytalnych. Zgodnie z § 76 DRiG sędziowie powołani dożywotnio przechodzą na emeryturę po osiągnięciu wieku emerytalnego (standardowy wiek emerytalny). Przepisy dopuszczają także, aby w szczególnych przepisach określony został wiek uprawniający do dobrowolnego przejścia na emeryturę. Sędziowie zgodnie z § 48 ust. 5 DRiG mogą złożyć dobrowolny wniosek o przejście w stan spoczynku w dniu 63 urodzin. W przypadku braku takiego wniosku, zgodnie z przepisami DRiG, sędziowie przechodzą na emeryturę najpóźniej z końcem miesiąca, w którym osiągnęli obowiązujący dla nich wiek emerytalny. W Niemczech nie ma rozróżnienia na wiek emerytalny dla kobiet i mężczyzn, wszyscy przechodzą na emeryturę w wieku 67 lat. W związku z tym, że wiek emerytalny uległ zmianie, ponieważ wcześniej wynosił 65 lat, wprowadzony został mechanizm wyrównujący. Dla roczników 1947–1963 dopisuje się do czasu pracy dodatkowe miesiące pracy zgodnie z zasadą narastającą, czyli 1 miesiąc dla rocznika 1947, 2 miesiące dla rocznika 1948, 3 miesiące dla rocznika 1949, i aż do 22 miesięcy dla rocznika 1963. Tym samym osoby urodzone w 1947 r. przechodzą na emeryturę w wieku 65 lat i jednego miesiąca, urodzone w 1948 r. – w wieku 65 i 2 miesięcy, natomiast urodzone w 1963 r. przejdą na emeryturę w wieku 66 lat i 10 miesięcy, czyli 65 lat i 22 miesięcy.

W przypadku sędziów o stwierdzonej niepełnosprawności przejście w stan spoczynku następuje na wniosek sędziego w wieku 62 lat. W przypadku sędziów, którzy urodzili się

przed 1952 r., przejście w stan spoczynku następuje z dniem ukończenia 60 roku życia. Wiek przejścia w stan spoczynku sędziów o znacznym stopniu niepełnosprawności w rozumieniu art. 2 pkt 2 IX Księgi Kodeksu Socjalnego¹⁵, urodzonych po 31.12.1951 r., podwyższa się zgodnie z przewidzianym w DRiG mechanizmem korygującym. Dla rocznika 1952 czas pracy przedłuża się do maksymalnie 6 miesięcy w zależności od miesiąca urodzenia – o 1 miesiąc dla osób urodzonych w styczniu 1952 r., o 2 miesiące dla osób urodzonych w lutym 1952 r. i o 6 miesięcy dla osób urodzonych od czerwca do grudnia 1952 r. W stosunku do kolejnych roczników przesunięciu ulega wiek zgodnie z zasadą: o 7 miesięcy dla osób urodzonych w 1953 r., o 8 miesięcy dla osób urodzonych w 1954 r., aż do przedłużenia o 22 miesiące dla osób urodzonych w 1963 r. W przypadku sędziów z niepełnosprawnością przejście w stan spoczynku następuje: w przypadku rocznika 1952 – w wieku 60 lat i 1 do 6 miesięcy, w przypadku rocznika 1953 – w wieku 60 lat i 7 miesięcy, natomiast w przypadku rocznika 1963 – w wieku 61 lat i 10 miesięcy, czyli 60 lat i 22 miesięcy życia.

2. Urlopy długoterminowe ze względów rodzinnych

Ze względów rodzinnych przepisy dopuszczają wprowadzenie ograniczeń w służbie do maksimum połowy etatu. Ponadto, zgodnie z § 48a DRiG, sędzia może wystąpić o trzyletni urlop bezpłatny z możliwością przedłużenia, jeżeli wynika to z powodu sprawowania opieki nad:

- co najmniej jednym dzieckiem w wieku poniżej osiemnastego roku życia lub
- innym członkiem rodziny, który według opinii biegłego lekarza wymaga opieki pielęgniarstwa.

Łączny urlop ze względów rodzinnych nie może przekroczyć w skali służby 12 lat. Wniosek o przedłużenie ograniczonej służby lub urlopu należy złożyć nie później niż sześć miesięcy przed upływem zatwierdzonego urlopu. Udzielenie urlopu na zasadach wynikających z obowiązku sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem lub innym członkiem rodziny może być uwarunkowane od wyrażenia zgody przez sędziego na przeniesienie na inne stanowisko służbowe w tej samej jurysdykcji.

Niemieckie przepisy przewidują także specyficzną formułę urlopu uwarunkowanego sytuacją na rynku pracy. Zgodnie z § 48b DRiG, jeżeli sytuacja na rynku pracy jest taka, że istnieje wyjątkowo duża liczba kandydatów, a w konsekwencji pilny interes publiczny w zatrudnianiu większej liczby kandydatów w służbie publicznej, sędzia, który ukończył 55 lat, może na swój wniosek otrzymać urlop bezpłatny, przy czym wniosek ten musi obejmować okres do przejścia na emeryturę. Wniosek może zostać uwzględniony tylko wtedy,

¹⁵ Sozialgesetzbuch (SGB) Erstes Buch (I) – Allgemeiner Teil – (Artikel I des Gesetzes vom 11. Dezember 1975, BGBl. I S. 3015), https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_1/index.html#BJNR030150975BJNE010904119, (dostęp: 7.12.2021 r.).

gdy dany sędzia oświadczy, że podczas swojego urlopu nie będzie podejmował płatnych zajęć dodatkowych, poza działaniami dopuszczonymi dla urzędników służby publicznej. W przypadku zawinionego naruszenia tego zobowiązania urlop może zostać cofnięty. Niezależnie od oświadczenia sędziego właściwy organ służbowy może zezwolić sędziemu na wykonywanie czynności dodatkowych, o ile nie są one sprzeczne z celem, na który udzielono urlopu. W szczególnych przypadkach trudności właściwy organ służbowy może zezwolić sędziemu na powrót z urlopu, jeżeli nie można racjonalnie oczekiwać od niego kontynuowania urlopu.

VII. Reprezentacja środowiska sędziowskiego

Status sędziów wiąże się ze szczególną reprezentacją środowiska sędziowskiego. W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną zasady reprezentacji na poziomie federalnym oraz w państwach związkowych.

Przepisy DRiG regulują także kwestię sędziowskiej reprezentacji na poziomie federalnym. Przewidują one powołanie dwóch organów w sądach federalnych: Rady Sędziów (*Richterräte*) oraz Rady Prezydialne (*Präsidialräte*), tj. Rady ds. Nominacji Sędziowskich (§ 54 DRiG).

Organizacje reprezentujące samorząd sędziowski funkcjonują także na poziomie państw związkowych jako krajowe rady sędziów oraz krajowe rady prezydialne.

1. Rady Sędziów (poziom federalny)

Sposób organizacji Rady Sędziów reguluje § 50 i n. DRiG. Członkami Rady Sędziów nie mogą być Prezes Sądu i jego stały zastępca.

Rada Sędziów składa się z

- pięciu sędziów wybranych w Federalnym Sądzie Sprawiedliwości,
- pięciu sędziów wybranych w Federalnym Sądzie Patentowym,
- trzech sędziów wybranych w Federalnym Sądzie Administracyjnym,
- trzech sędziów wybranych w Federalnym Sądzie Finansowym,
- trzech sędziów wybranych w Federalnym Sądzie Pracy,
- trzech sędziów wybranych w Federalnym Sądzie Socjalnym,
- trzech sędziów wybranych spośród sędziów sądów wojskowych. W przypadku rady sędziów dla sądów wojskowych – rada ta ustanawia swoją siedzibę w jednym z sądów służby wojskowej.

Członkowie Rady Sędziów ustanawiani są z wyboru na okres czterech lat w wyborach tajnych i bezpośrednich. W celu przygotowania do wyboru prezes sądu lub w przypadku sądów służby wojskowej najstarszy sędzia zwołuje zebranie sędziowskie. Pod przewodnictwem najstarszego sędziego procedurę wyboru ustala się na posiedzeniu. W wyborach biorą udział wszyscy sędziowie sądu. W przypadku sędziów delegowanych do sądu federalnego nabywają oni prawo do udziału w głosowaniu w wyborach do rady sędziów tego sądu,

gdy okres oddelegowania przekroczy trzy miesiące. Analogicznie, jeżeli sędzia w służbie federalnej zostanie oddelegowany do innego sądu lub organu administracyjnego, po trzech miesiącach traci prawo do głosowania w wyborach do rady sędziów sądu, do którego nadal jest przydzielony.

2. Rada ds. nominacji sędziowskich (poziom federalny)

Rada ds. nominacji sędziowskich powoływana jest przy każdym sądzie naczelnym w Niemczech, tj.

- Federalnym Trybunale Sprawiedliwości,
- Federalnym Sądzie Konstytucyjnym,
- Federalnym Sądzie Patentowym,
- Federalnym Sądzie Pracy,
- Federalnym Sądzie Socjalnym,
- Federalnym Trybunale Finansowym,
- Federalnym Sądzie Administracyjnym (przy Federalnym Sądzie Administracyjnym działa także rada ds. nominacji sędziów wojskowych).

Kadencja każdej z rad trwa cztery lata. Członkostwo w radzie ma charakter honorowy, nie wiąże się w związku z tym dodatkowa gratyfikacja finansowa. Sposób prowadzenia działalności uregulowany został w regulaminie. Koszty funkcjonowania pokrywane są z budżetu sądów i trybunałów federalnych, natomiast administracyjne funkcjonowanie rady zapewnia administracja właściwego sądu.

Składy poszczególnych rad

Rada ds. nominacji sędziowskich działająca przy Federalnym Trybunale Sprawiedliwości (BGH) składa się z:

- Prezydenta pełniącego funkcję przewodniczącego,
- Stałego zastępcy,
- dwóch członków wybranych przez Prezydium ze swojego grona oraz
- trzech dalszych członków.

Rada ds. nominacji działająca przy Federalnym Sądzie Patentowym (BPG) składa się z:

- Prezydenta pełniącego funkcję przewodniczącego,
- Stałego zastępcy,
- dwóch członków wybranych przez Prezydium spośród ich grona oraz
- trzech dalszych członków.

Rady ds. nominacji działające przy pozostałych sądach i trybunałach naczelnym, tj. Federalnym Sądzie Pracy (BAG), Federalnym Sądzie Socjalnym (BSG) i Federalnym Trybunale Finansowym (BFH), składają się z:

- Prezesa pełniącego funkcję przewodniczącego,
- Stałego zastępcy,
- jednego członka wybranego przez Prezydium ze swojego grona oraz
- dwóch dalszych członków.

W przypadku Rady ds. nominacji sędziów wojskowych dwóch członków wybranych przez sędziów tych sądów zastępuje dwóch sędziów Federalnego Sądu Administracyjnego.

Przepisy DRiG przewidują także procedurę na okoliczność niepełnego powołania składu rad. W przypadku niepowołania Stałego Zastępcy jego miejsce zajmuje najstarszy rangą Przewodniczący, a w przypadku równego starszeństwa – najstarszy Przewodniczący. Pozostałych członków wybierają, w wyborach tajnych i bezpośrednich, sędziowie sądu, w którym utworzona jest Rada ds. powołań sędziowskich.

Obowiązki Rady ds. nominacji sędziowskich

Rada ds. nominacji sędziowskich obligatoryjnie bierze udział w procedurze zatrudniania nowych sędziów. Zgodnie z § 55 DRiG przed powołaniem lub wyborem sędziego o udział w sprawie proszona jest Rada działająca przy sądzie, w którym sędzia ma być zatrudniony. To samo dotyczy sytuacji, gdy urząd sędziowski ma zostać powierzony sędziemu w sądzie innej jurysdykcji.

Zgodnie z § 56 DRiG najwyższy organ służbowy zasięga opinii Rady w sprawie nominacji sędziowskich. Do wniosku należy dołączyć dokumenty potwierdzające kandydaturę kandydata lub sędziego oraz dowody jego przeszłej kariery i kwalifikacji. Akta osobowe składa się wyłącznie za zgodą kandydata lub sędziego. Rada ds. nominacji sędziowskich w ciągu miesiąca wydaje pisemną opinię z uzasadnieniem o osobistych i zawodowych predyspozycjach kandydata lub sędziego. Opinię umieszcza się w aktach osobowych. Sędzia może być powołany lub wybrany tylko wtedy, gdy Rada przedstawiła swoją opinię lub gdy upłynął termin zawity do jej udzielenia.

3. Federalny Komitet Personalny

Gremium właściwym w sprawach personalnych na poziomie federalnym jest Federalny Komitet Personalny. Składa się on następujących osób:

- stały członek komitetu – Kierownik działu personalnego Federalnego Ministerstwa Sprawiedliwości i Ochrony Konsumentów;
- zastępca kierownika – urzędnik w Federalnym Ministerstwie Sprawiedliwości i Ochrony Konsumentów; uczestniczy jako kolejny stały członek zwyczajny w sprawach dotyczących sędziów należących do sądów federalnych;
- czterech sędziów – w charakterze niestałych członków zwyczajnych spośród dożywotnio powołanych sędziów w służbie federalnej.

Urzędnika służby cywilnej w Federalnym Ministerstwie Sprawiedliwości i Ochrony Konsumentów oraz sędziów mianuje Federalny Minister Sprawiedliwości i Ochrony Konsumentów za zgodą zainteresowanych ministrów federalnych; trzech sędziowie i ich zastępcy są mianowani na podstawie nazwisk zgłoszonych przez organy centralne zrzeszeń zawodowych sędziów.

4. Reprezentacja sędziowska w krajach związkowych

Analogicznie do sądów federalnych także w krajach związkowych ustanawia się rady sędziów oraz rady ds. nominacji sędziowskich. Ich członkowie są wybierani przez sędziów spośród własnego grona w wyborach bezpośrednich i tajnych.

Krajowe Rady Sędziów

Rada sędziów ma następujące obowiązki:

- zaangażowanie w sprawy ogólne i społeczne dotyczące sędziów;
- wspólne zaangażowanie wraz z organem reprezentującym personel w sprawy ogólne i społeczne dotyczące zarówno sędziów, jak i pracowników danego sądu.

Krajowe Rady ds. nominacji sędziowskich

Na poziomie krajowym również tworzone są rady ds. nominacji sędziowskich. Przepisy DRiG dopuszczają utworzenie jednej rady dla kilku jurysdykcji.

W skład Rady ds. nominacji sędziowskich wchodzi prezes sądu pełniący funkcję przewodniczącego oraz sędziowie, z których co najmniej połowa ma być wybrana przez zainteresowanych sędziów.

Obowiązki Rady ds. nominacji sędziowskich reguluje § 73 DRiG, zgodnie którym Rada jest gremium właściwym w zakresie nominacji sędziowskich. Proszona jest o udział w mianowaniu

sędziego na urząd z ostateczną pensją zasadniczą wyższą niż ostateczna pensja zasadnicza początkowego urzędu. Ponadto Rada wydaje pisemną opinię z uzasadnieniem o osobistych i zawodowych predyspozycjach sędziego.

VIII. Sądownictwo w sprawach służbowych

W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną zasady sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach pracowniczych zarówno sędziów federalnych, jak i sędziów powołanych w sądach krajów związkowych.

1. Federalny Sąd Służby

W niemieckim systemie prawnym, zgodnie z § 61 DRiG, ustanawia się specjalny panel Federalnego Trybunału Sprawiedliwości (BGH) jako Sąd Służby Federalnej dla sędziów w służbie federalnej. Sąd ten stanowi sąd cywilny w rozumieniu przepisów niemieckich.

Federalny Sąd Służby obraduje w składzie: przewodniczący, dwaj stali asesorzy sądowi i dwaj niestali asesorzy sądowi. Przewodniczący i stali asesorzy są członkami Federalnego Trybunału Sprawiedliwości, a niestali asesorzy są dożywotnimi członkami jurysdykcji, z którą związany jest dany sędzia. Prezes sądu i jego stały zastępca nie mogą być członkami Federalnego Sądu Służby.

Prezydium Federalnego Trybunału Sprawiedliwości mianuje przewodniczącego oraz asesorów sądowych i ich zastępców na okres pięciu lat roboczych. Przy wprowadzaniu asesorów niestałych prezydium jest zobowiązane do przestrzegania kolejności na liście nominacji sporządzonej przez prezydium sądów najwyższych Federacji.

Właściwość Sądu Służby Federalnej

Sąd Służby Federalnej jest sądem odwoławczym od orzeczeń sądów służbowych krajów związkowych – czyli sądów działających na poziomie landów (§ 79 DRiG). Ponadto, zgodnie z § 62 DRiG, Federalny Sąd Służby stanowi instancję ostateczną w następujących kategoriach:

1. w sprawach dyscyplinarnych, w tym dotyczących sędziów w stanie spoczynku;
2. w sprawach o przeniesienia sędziów w interesie wymiaru sprawiedliwości;

3. w sprawach dotyczących sędziów powołanych dożywotnio lub na czas oznaczony w zakresie:
 - stwierdzenia nieważności terminu powołania,
 - odwołania nominacji,
 - zwolnienia,
 - emerytury z tytułu niezdolności do służby,
 - ograniczenia zatrudnienia z powodu ograniczonej zdolności do służby;
4. w sprawach dotyczących:
 - zmiany organizacji sądów,
 - oddelegowania sędziego na podstawie § 37 ust. 3 DRiG,
 - postanowienia, na mocy którego odwołuje się sędziego w okresie próbnym lub sędziego komisyjnego, albo na mocy którego cofa się jego nominację, albo stwierdza się nieważność jego powołania, albo na mocy którego sędzia przechodzi w stan spoczynku z powodu niezdolności do pracy,
 - zezwolenia na dodatkową aktywność zawodową,
 - środków nadzoru podjętych z przyczyn określonych w § 26 ust. 3 DRiG,
 - nakazów ograniczenia służby lub urlopu zgodnie z § 48a–48c DRiG.

Kwestie związane z postępowaniem dyscyplinarnym wobec sędziów prowadzi się na podstawie przepisów DRiG (§ 63). Przepisy niemieckie przewidują następujące środki, które mogą być orzeczone przez sąd służbowy na wniosek najwyższego organu służbowego:

- orzeczenie o tymczasowym zwolnieniu z urzędu,
- orzeczenie o wstrzymaniu wynagrodzenia za służbę lub
- cofnięcie powyższych środków.

Orzeczenie zapadłe w sprawie doręcza się najwyższemu organowi służbowemu i zainteresowanemu sędziemu.

Przepisy (§ 64 DRiG) przewidują, że w orzeczeniu dyscyplinarnym można udzielić tylko nagany. Na sędziego jednego z sądów najwyższych Federacji można nałożyć tylko nagane, grzywnę regulacyjną lub usunięcie z urzędu.

2. Sądownictwo służbowe na poziomie krajowym

Przepisy DRiG regulują także powołanie szczególnych sądów służbowych właściwych w sprawach zawodowych sędziów. Zgodnie z § 77 DRiG sądy służbowe są tworzone w krajach związkowych. Postępowanie przed takim sądem jest dwuinstancyjne, natomiast sądem właściwym do rozpatrzenia pytań prawnych jest Federalny Sąd Służby.

Zgodnie z § 78 DRiG sądy służbowe są właściwe m.in. w sprawach: dyscyplinarnych, w tym także dotyczących sędziów w stanie spoczynku; o przeniesieniu sędziego w interesie

wymiaru sprawiedliwości; w przypadku sędziego powołanego dożywotnio lub na czas oznaczony w sprawach m.in.: unieważnienia terminu powołania, odwołania nominacji, zwolnienia, w sprawach emerytalnych w przypadku niezdolności do służby oraz ograniczenia zatrudnienia w wyniku ograniczonej zdolności do służby. Sądy służbowe właściwe są również w sprawach odwołania sędziego w okresie próbnym, zgody na dodatkową działalność, a także w sprawach o ograniczenie służby lub urlopu.

Sądy służbowe wydają orzeczenia na posiedzeniu. Skład orzekający składa się z równej liczby stałych asesorów sądowych i niestałych asesorów sądowych. Wszyscy członkowie są sędziami mianowanymi dożywotnio. Niestali członkowie są członkami jurysdykcji, do której należy dany sędzia.

IX. Zakończenie

Przedmiotem analizy były wybrane zagadnienia dotyczące organizacji wymiaru sprawiedliwości Republiki Federalnej Niemiec oraz statusu sędziów. Kształt wymiaru sprawiedliwości zdeterminowany jest federalnym ustrojem Niemiec. System sądownictwa ma więc strukturę federalną. Władzę sądowniczą sprawują sądy federalne i sądy 16 krajów związkowych. Ukształtowany system stanowi klarowne i spójne rozwiązanie, którego filarem są przepisy niemieckiej Ustawy Zasadniczej (GG), a które konkretyzowane są w przepisach ustawy szczególnej – *Deutsches Richtergesetz*, DRiG). Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, w niemieckim sądownictwie jasno zostały określone zasady, reguły, prawa i obowiązki sędziego¹⁶. Filarem silnego wymiaru sprawiedliwości jest zasada niezawisłości sędziowskiej, wzmocniona dodatkowymi gwarancjami nieusuwalności, zabezpieczenia socjalnego oraz rozbudowanymi zasadami przejścia w stan spoczynku. Ustrojowo sądownictwo niemieckie jest oddzielone od władzy wykonawczej i władzy ustawodawczej. Krzyżowanie władztw kompetencyjnych jest niedopuszczalne, jednakże nie oznacza to, że wymiar sprawiedliwości funkcjonuje w izolacji¹⁷.

Jak wskazuje się w literaturze, a potwierdza to analiza przepisów szczególnych ustawy DRiG, punktem styczności władzy sądowniczej i ustawodawczej jest także wybór przez Bundestag i Bundesrat sędziów Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (BVerfG). Sędziów poszczególnych sądów federacyjnych powołuje federalny minister sprawiedliwości wraz z komisją składającą się z krajowych ministrów właściwych dla danego zakresu spraw oraz w równej liczbie z członków wybieranych przez Bundestag. W stosunku do władzy sądowniczej Prezydent może mianować i odwoływać sędziów federalnych, a także może stosować prawo łaski w sprawach indywidualnych rozstrzyganych przez sądy federalne. Reasumując, podział władz i kształt wymiaru sprawiedliwości cechuje harmonia i wzajemne oddziaływanie na siebie wszystkich trzech władz: wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej.

¹⁶ A. Gil, *Organizacja...*, s. 32.

¹⁷ A. Gil, *Organizacja...*, s. 32.

X. Bibliografia

- Bożek M., *System konstytucyjny Federalnej Republiki Niemiec*, Warszawa 2017.
- Gil A., *Organizacja i funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w Niemczech*, [w:] *Wybrane systemy wymiaru sprawiedliwości na świecie*, red. B. Siwek, D. Michalski, Olsztyn 2020.

